

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Булатова О.В., Захарова О.В.,
Карпенко О.І., Федоров Е.В.

**ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА КРАЇН
В УМОВАХ СУЧАСНИХ ГЛОБАЛЬНИХ
ТРАНСФОРМАЦІЇ:
ВИКЛИКИ, ЗАГРОЗИ, РИЗИКИ**

Київ, 2024

УДК 338.23

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Маріупольського державного університету
Міністерства освіти і науки України
(протокол № 13 від 20.06.2024 р.)*

Рецензенти:

Борзенко О.О., доктор економічних наук, професор, завідувач сектору міжнародних фінансових досліджень ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

Ліщинський І.О. доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародної економіки Навчально-наукового інституту міжнародних відносин ім. Б.Д. Гаврилишина

Резнікова Н.В. доктор економічних наук, професор, професор кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Навчально-наукового інституту міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка

Булатова О.В., Захарова О.В., Карпенко О.І., Федоров Е.В.
Економічна безпека країн в умовах сучасних глобальних трансформацій: виклики, загрози, ризики/за загальною редакцією д.е.н., проф. О.В. Булатової. . – Місто: Київ: МДУ, 2024. – 290 с.
(наукове видання)

ISBN

У монографії досліджуються сучасні процеси безпекового розвитку країн. Висвітлено ієрархію рівнів економічної безпеки в контексті сучасної просторової структури світового господарства, визначено особливості формування регіональних комплексів безпеки. Досліджено сучасні науково-методичні засади дослідження вимірювання рівня безпеки та моніторингу її стану. Проаналізовано динамічні зміни глобальних трансформацій, визначено їх вплив на безпековий розвиток національних економік. Надано оцінку безпекового розвитку України в структурі європейського регіонального безпекового комплексу.

Для науковців, викладачів, здобувачів вищої освіти, усіх, хто цікавиться проблемами сучасної міжнародної економічного розвитку.

© **Булатова О.В., Захарова О.В.,
Карпенко О.І., Федоров Е.В.**
2024
© МДУ, 2024

РОЗДІЛ 5.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇН ПІД ВПЛИВОМ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

5.1. Профілювання ризиків безпекового розвитку як інструмент забезпечення економічної безпеки країни

Запропонований алгоритм кількісного оцінювання інтегрального рівня ризику (розділ) може бути застосований для прогнозування рівня вразливості національної економіки. Однак, в умовах високого ступеня невизначеності загального безпекового середовища прогнозування індикаторів-вимірників економічного та соціального ризиків є достатньо ускладненим, що знижує ступінь точності потенційних прогнозних оцінок та припускає певні коригування з урахуванням ряду припущень, пов'язаних з поточною ситуацією в Україні та можливими сценаріями розвитку військових дій.

За останніми інфляційними звітами Національного банку України [53,54] основні чинники, що знижують ефективність макроекономічного прогнозування, пов'язанні з поточним станом та майбутнім характером військових дій та залежить від інтенсивності та термінів війни росії проти України. В цих умовах формування прогнозних оцінок можливе лише із зазначенням певних передумов, за настання яких можна визначати економічну активність та рівень соціально-економічного розвитку. Серед таких припущень такі:

- суттєве поліпшення безпекової ситуації в Україні у 2023 р. та поступове зниження безпекових ризиків;
- закінчення війкових дій протягом 2023-2024 рр. та високі темпи реалізації повоєнної відбудови економіки України;
- реалізація реформ, обумовлених активізацією євроінтеграційних процесів;
- відновлення безперебійної роботи транспортно-логістичних систем, зокрема розблокування чорноморських портів у 2023-2024 рр.;
- адаптація економіки країни до викликів військового стану, зростання рівня стійкості;
- достатні обсяги міжнародного фінансування відбудови економіки країни, активізація співпраці з міжнародними фінансовими інституціями;
- повернення в країну вимушених мігрантів;

- реалізація ефективної та узгодженої монетарної та фіскальної політики.

Якщо за першими двома припущеннями ситуація виявиться зворотною та відповідно період тривалості війни виявиться довшим, то відповідно це збереже високі безпекові ризики, гальмувати подальше економічне зростання та відновлення економічного потенціалу України та створюватиме додаткові ризики, а саме:

- втрати від окупації частини території;
- руйнація виробничих потужностей, порушення технологічних та виробничих процесів, ланцюгів постачання, ускладнення логістики та збуту;
- подальша руйнація країною-агресором енергетичної системи країни, що може привести до суттєвих дефіцитів електроенергії та стримувати економічну активність;
- загострення зовнішньоторговельних питань, зокрема обмеження імпорту українського продовольства окремими європейськими країнами, неможливість вивозу сільськогосподарської продукції морським коридором тощо;
- подальше скорочення попиту та пропозиції на внутрішньому ринку через інтенсивну вимушену міграцію, знецінення доходів внаслідок високої інфляції, скорочення їх рівня через втрату роботи.

Збереження геополітичної напруги також посилює виклики зовнішнього середовища, що впливають на стійкість національної економіки, зокрема глобальна рецесія, повільні темпи відновлення економічного зростання інших країн – основних торговельних партнерів України, збереження високого рівня інфляції на фоні відсутності зростання світового промислового виробництва, збереження перебоїв у ланцюгах постачання, зниження інвестицій та скорочення глобального попиту [53, 305].

В таблиці 5.1 представлені прогностні оцінки окремих індикаторів, що застосовуються для вимірювання рівня інтегрального економічного ризику.

Наслідком військових дій стало скорочення реального ВВП у 2022 р. на 30,3%, на період 2023-2024 рр. за прогностними оцінками ВВП повільно зростатиме (0,3% у 2023 р., 4,1% у 2024 р.) за рахунок адаптації економіки до нових реалій, а надалі – завдяки пришвидшенню євроінтеграційних процесів. Однак, таке зростання не покриватиме масштабних втрат, пов'язаних з руйнуваннями та пошкодженнями виробничих потужностей,

розривом технологічних ланцюгів та виїздом робочої сили за кордон.

Таблиця 5.1

Прогнозні оцінки індикаторів - вимірників інтегрального економічного ризику

Показник	2021 (факт)	2022 (оцінка)	2023 (прогноз)	2024 (прогноз)
ВВП номінальний, млрд. грн.*	5451	4825	5985	7086
Реальний ВВП, % до попереднього року*	3,4	-30,3	0,3	4,1
Рівень інфляції (ІСЦ на кінець періоду), %*	110,0	126,6	118,7	110,4
Рівень безробіття, %*	9,8	25,8	26,1	20,0
Рівень тінізації, % ВВП **	50	50,2	51,3	52,5
Частка сировинного експорту, %**	68,07	47,69	40,93	47,44
Частка високотехнологічного експорту, %**	2,20	2,20	2,06	1,96
Індекс умов торгівлі, %**	96,79	70,58	49,05	66,67
Експорт товарів та послуг, млрд. дол.*	81,5	57,1	49,0	56,8
Імпорт товарів та послуг, млрд. дол.*	84,2	80,9	99,9	85,2
Курс гривні, грн за 1 дол. США	27,3	32,3	42,2	41,8
Рівень інвестування (зовнішній), % до ВВП**	32,9	44,2	36,7	31,0
Рівень інвестування (внутрішній) % до ВВП**	13,8	11,3	13,7	17,4
Рівень технологічності ВВП (Високо- та середньо технологічний сектор в промисловості, %)	32,6	39,1	40,3	43,6
Рівень зовнішнього державного боргу, % до ВВП	28,8	50,3	57,9	62,8
Рівень сукупного державного боргу, % до ВВП	48,9	78,5	87,7	96,6

* прогнози НБУ станом на 01.01.2023;

**розрахунки автора

Примітка: складено на основі [91]

Експертні оцінки свідчать, що 10% падіння ВВП із сумарного рівня скорочення в 30,3% викликано зниженням попиту внаслідок вимушеної міграції населення за кордон, бо це позначилося на платоспроможному попиті, що є важливим рушієм економіки, а також зумовило відтік валюти з країни (за рахунок використання мігрантами за кордоном банківських карток українських банків) [92,168].

За прогнозами НБУ подальше зниження безпекових ризиків буде обумовлене відновленням роботи морських портів, поетапним запуском виробничих потужностей, зростанням результативності діяльності сільськогосподарських

підприємств, налагодженням транспортно-логістичних зв'язків, поверненням вимушених мігрантів, що в свою чергу сприятиме економічному зростанню країни у 2024-2025 рр. Також НБУ акцентує увагу на вагомій ролі м'якої фіскальної політики у можливому поживавленні економічної динаміки. Завдяки всім цим чинникам у 2024 р. реальний ВВП України зросте на 4,1%, а в 2025 р. економічне зростання пришвидшиться до 6,4% [91].

Рівень інфляції у 2022 р. досяг 26,6%, зниження рівня у 2023 р. прогнозується до 18,7% та до 10,4% у 2024 р. за рахунок збереження жорстких монетарних умов, зниження світової інфляції та слабшого споживчого попиту при цьому отримання відповідної міжнародної допомоги та політика уряду щодо активізації ринку внутрішніх боргових залучень дозволять запобігти фінансуванню бюджетного дефіциту за рахунок емісії та врівноважити валютний ринок.

Безробіття залишиться на достатньо високому рівні, а саме 26,1% у 2023 р., 20% у 2024 р., що більше ніж вдвічі рівня довоєнного 2021 р. За прогнозами НБУ, ринок праці ще тривалий час залишатиметься слабким, проте поступово відновлюватиметься завдяки адаптації населення та бізнесу до воєнних умов. Очікуване поживавлення ділової активності через зниження безпекових ризиків може стимулювати попит на робочу силу, однак безробіття залишатиметься вищим за свій природний рівень через довгострокові ефекти війни впродовж наступних 3-4 років. На ринку праці зберігатимуться кваліфікаційні, а також регіональні диспропорції, оскільки в повоєнний період змін зазнає не лише структура попиту на робочу силу, а і пропозиція через міграційні процеси [91].

Щодо зовнішньої торгівлі, то тенденція скорочення обсягів експорту товарів та послуг, зокрема на 30% у 2022 р., збережеться і на 2023 р. – очікуване скорочення на 14,2%, на 2024 р. зміниться зростанням у 15,9%. Обсяги імпорту навпаки за прогнозами зростатимуть у 2023 р. на 23,5%, а у 2024 р. зменшуватимуться на 14,7%. Однак, зберігатимуться несприятливі умові торгівлі (індекс умов прогнозується у розмірі 49,05% у 2023 р. з наступним зростанням до 66,67%, що є однак дуже низьким показником) та значний дефіцит поточного рахунку. Зменшення обсягів експорту обумовлено не лише втратою експортного потенціалу підприємств гірничо-металургійного та агропромислового комплексів, але й зниженням попиту з боку країн ЄС на тлі глобальної рецесії та логістичним проблемами. Зростання ж обсягів імпорту

пов'язано з підвищеним попитом на енергоносії (ціни на які також суттєво зросли) та товари, що забезпечують енергоавтономність, а також з зростанням попиту та імпорту для відбудови країни.

Рівень інвестування за прогнозами не є високим, а саме іноземні інвестиції складатимуть лише 36,7% та 31% у 2023 та 2024 р. відповідно; внутрішнє інвестування 13,7% та 17,4%. За даними звіту НБУ [53], очікується збереження значних державних видатків на капітальні інвестиції, які залишаються ключовим драйвером економічного зростання. Суттєві обсяги інвестиції держава продовжуватиме спрямовувати на нарощення обороноздатності країни. Притік приватних інвестицій, у тому числі іноземних, стимулюватиметься за рахунок подальшого поглиблення євроінтеграційних процесів. Інвестиції, таким чином, з 2024 р. матимуть найвищі темпи зростання з-поміж інших складових ВВП. Рівень сукупного боргу держави, за оцінками НБУ, досягне 87,7% у 2023 р., 96,6% у 2024 р., що додатково підвищує ризики боргової безпеки [53].

Як свідчать результати досліджень, що незважаючи на те, що після закінчення війни темпи зростання в країнах перевищують середні довоєнні, для повернення до довоєнного рівня ВВП, в середньому потрібно понад 20 років [320]. Для України зниження безпекових ризиків є ключовим чинником майбутнього відновлення економіки та забезпечення стійкості економічного розвитку.

Глобальні процеси у світі та військова агресія російської федерації породжують нові виклики для національної безпеки України, у тому числі забезпечення її економічної складової [50]. У цих умовах суттєво загострюються питання забезпечення економічної стійкості країни та здатності протистояти зовнішнім та внутрішнім загрозам. При цьому система забезпечення економічної стійкості має базуватися на *ризик-орієнтованому підході*, який покладено в основу діяльності Бюро економічної безпеки України та відповідно передбачає проведення комплексного аналізу щодо прогнозування можливих негативних подій в різних сферах економічного розвитку країни (бюджетній, податковій, митній, грошово-кредитній, інвестиційній тощо) [50,120]. У результаті на стратегічному рівні розвитку національної економіки це дозволяє готувати можливі сценарії розвитку та розробляти та спроваджувати систему заходів щодо управління ризиками.

Аналіз світового досвіду показав, що в міжнародній практиці основними документами, що регламентують процедури оцінювання та управління ризиками та відображають особливості їх практичного застосування, є:

На міжнародному рівні

ISO/IEC 31010:2019 Risk Management - Risk Assessment Techniques (друга редакція 2019 р.) містить рекомендації щодо застосування широкого спектру методів оцінювання ризиків як основи для прийняття рішень в умовах невизначеності [336];

ISO Guide 73:2009, Risk management - Vocabulary містить сукупність термінів з теорії управління ризиками, та забезпечує уніфікацією процесів управління ризиками [347];

ISO 31000:2018, Risk management – Guidelines надає загальну інформацію щодо розуміння ризиків та невизначеності, а також процесів управління ризиками [346];

на регіональному рівні

EU Commission Staff Working Paper «Risk Assessment and Mapping Guidelines for Disaster Management» - містить підходи до розуміння, врахування, оцінювання та запобігання ризиків природних та техногенних катастроф, при цьому головна увага приділяється процесам і методам національної оцінки та картографування ризиків на етапах запобігання, готовності та планування [271];

National-level Risk Assessments of European Union Agency for Network and Information Security – підхід до оцінювання технологічних ризиків в країнах ЄС, що є основною забезпечення кібербезпеки [386]

на національному рівні

Government of Canada's Guide to Integrated Risk Management – Керівництво з управління ризиками Уряду Канади, яким впроваджено застосування ризик-орієнтованого підходу в управлінні економічною діяльністю суб'єктів та визначено загальні рекомендації щодо розробки, проведення та постійного вдосконалення підходів до інтегрованого управління ризиками [320];

National Emergency Risk Assessment Guidelines (NERAG) Handbook (2020) - Національне керівництво з оцінки ризиків надзвичайних ситуацій Австралії, що містить узгоджений підхід до оцінки ризиків та визначення пріоритетів, забезпечує інформування щодо процесів розуміння та зменшення ризиків задля забезпечення стійкості країни до надзвичайних ситуацій [384];

New Zealand's National Risk Approach – підхід, що застосовується урядом Нової Зеландії для забезпечення проактивного та скоординованого виявлення та управління найбільш значущими ризиками національної безпеки країни, дозволяє виявляти небезпеки та загрози національного рівня, розробляти заходи реагування та відповідно мінімізувати їх вплив. В рамках підходу розглядаються такі ризики, як природні лиха, біологічні та технологічні загрози, зловмисні загрози, економічні загрози [393];

Working with scenarios, risk assessment and capabilities in the National Safety and Security Strategy of the Netherlands (2014) – документ, що висвітлює базові засади формування Національної стратегії безпеки Нідерландів як інструменту управління ризиками для забезпечення інтересів суспільства та протистояння небезпекам та кризи [465];

OECD National Risk Assessments (2018) – звіт щодо національних оцінок ризиків у 20 країнах-членах ОЕСР, де систематизовано досвід країн щодо запровадження підходів до національного оцінювання ризиків та їх роль в формуванні державної політики забезпечення стійкості та безпеки [386] та інші.

Дослідження найкращих світових практик щодо впровадження процесів оцінювання ризиків в системи забезпечення безпеки країн дозволило систематизувати їх за відповідним методологічним підходом, особливостями оцінки ризиків, часовими вимірами тощо, результати представлено у таблиці 5.2.

Таблиця 5.2

Світова практика розробки та впровадження національних систем оцінки ризиків безпеки

Країна	Часові орієнтири, інститути	Методологічний підхід	Особливості оцінки ризиків	Результат оцінки
Нова Зеландія, з 2011р.	Горизонт оцінки – 5 років. Останній цикл оцінки 2019 р. Відповідальні: Комітет з питань внутрішньої та зовнішньої безпеки, Рада з питань безпеки та розвідки, Рада з питань ризиків	В основі оцінки підхід «all hazards-all risk» Застосування сценаріїв, емпіричних показників, результатів наукових досліджень. Оцінка «імовірність-наслідки впливу (6 бальна шкала)»	Цілісний та інтегрований підхід управління ризиками «4R» (reduction, readiness, response, recovery). Драйвери ризиків: соціальна напруга, економічні ризики, екологічні загрози, кіберзагрози, технологічні виклики	National Risk Register (включає 5 груп загроз, закритий документ); індивідуальні профілі ризиків («Орієнтовні національні ризики» 2022р. – відкритий документ)

	небезпек, Аген-стство з коорд-инації ризиків			
Австралія, з 2004р.	Перший цикл у 2011р. Перегляд – за необхід-ністю (останній профіль в редак-ції 2020 р.), координується Держкомітетом з надзвичайних ситуацій	В основі оцінки «all hazards» підхід. Оцінка «імовірність-наслідки впливу (6-5 бальні шкали)». Застосування сценар-ного підходу, з оцінкою імовірності, співвідношення «ризик-небезпека»	Враховує лише ризиків, пов'язані зі стихійними лихами та надзвичайними ситуаціями природного характеру. Дозволяє визначати вразливості країни	National Risk Profile (5 кластерів ризиків за пріоритетністю, 3 категорії ризиків за особливістю поведження
Нідерланди, з 2016р.	Горизонт оцінки – 5 років. Координується (National Steering Committee) та Міністерством безпеки та юстиції	В основі оцінки «all hazards» підхід. Застосування сценарного підходу та багатокритеріаль-ного аналізу, оцінки «імовірність-наслідки впливу», аналіз співвідношення ризику – можливості	Поділ ризиків на 2 таксономічні групи (non-willful, willful). Аналізуються всі ризику та їх наслідки - природні катастрофи, загрози здоров'ю та довкіллю, техногенні аварії, пошкодження критичної інфраструк-тури, тероризм злочин-ність, кіберзагрози, фінансові, економіч-ні, геополітичні загрози	National Risk Profile 2016 An All Hazard overview of potential disasters and threats in the Netherlands, National Risk Assessment Scenario, матриця та таблиця ризиків
Канада, з 2011р.	5 річний цикл перегляду з щорічною оцінкою по найбільш імовірним ризи-кам та їх наслід-кам. Координується Службою громадської безпеки Канади	Застосовується ANRA-методологія (all hazards risk assessment), сценарний підхід, оцінки «імовірність-наслідки»	Впровадження 5-етапного циклу оцінки, Поділ ризиків на 2 таксономічні групи (adaptive/malicious, non-malicious)б врахування широкого спектру загроз	Risk Register, сценарії та карти ризиків, враховано в Національній стратегії безпеки, National Risk Profile Report
Данія	Впроваджується з 2013 р., з редакція у 2022 р. Горизонт оцінки – 5 років. Координується DEМА	В основі оцінки «all hazards» підхід та сценарний підхід. Застосування RVA-підходу (Risk and Vulnerability Analysis)	Оцінка включає реєстр з 30 ризиків, 10 з яких є найбільш вагомими за потенційними наслідками	National Risk Profile, банк сценаріїв ризику, Radar plot

Примітка: складено автором на основі [212,220, 385, 387, 388, 389, 393, 411]

Дослідження найкращих світових практик щодо впровадження процесів оцінювання ризиків в системи забезпечення безпеки країн показали, що: процес оцінювання ризиків складається з 5 основних етапів відповідно до ISO/IEC 31010.2019, а саме: оцінка контексту, ідентифікація ризиків, аналіз ризиків, оцінка ризиків та розробка рекомендацій щодо поводження з ризиками; період перегляду результатів оцінювання складає 4-5 років, при цьому оцінка може здійснюватися на короткострокову перспективу (5 років) або довгострокову (5-25 років); координування процесів оцінки здійснює уряд, залучаючи науково-дослідні установи, бізнес, громаду та інших стейкхолдерів; в основі процесів оцінювання «all hazards» підхід, що полягає у комплексному врахуванні небезпек та ризиків, до яких вони призводять, а також сценарний підхід, багатокритеріальна оцінка, оцінка ризиків у координатах «імовірність – наслідки», при цьому розмір бальної шкали та відповідні групи відрізняються по країнах; результатом реалізації процедур оцінювання ризиків в аспекті забезпечення національної безпеки є розробка профілів (реєстрів) ризиків, банків сценаріїв ризиків, матриць або карт ризиків, додатків до стратегій безпеки, звітів з оцінки тощо.

Більшість європейських країн протягом останніх 10-20 років впровадили в національну практику забезпечення безпеки розвитку національні системи (стандарти) оцінювання ризиків (табл. 5.3), результат практичної реалізації яких втілюється в документи як стратегічного рівня, так і рівня тактичного та оперативного управління. Зокрема урядовими інституціями країн з урахуванням контексту розвитку (умов внутрішнього та зовнішнього середовища) публікуються результати (звіти) National Risk Assessment, які в одних країнах можуть охоплювати лише сферу надзвичайних ситуацій та природніх катастроф (Великобританія, Угорщина, Данія, Австралія), в інших – різні сфери розвитку суспільства, а саме екологічну, економічну, соціально-демографічну, технологічну тощо (Нова Зеландія, Нідерланди, Фінляндія, Норвегія, Польща).

Одним з варіантів представлення результатів національної оцінки ризиків є розробка Національного профілю ризиків (National Risk Register or National Risk Profile). Результати вивчення світових практик показали, що такі профілі/реєстри мають Нова Зеландія, Нідерланди, Канада, Австралія, Данія, Великобританія, Фінляндія. Слід зазначити, що в деяких країнах інформація таких документів в повній мірі є закритою, однак є обмежені версії профілів, що відкриті для суспільства,

громади та бізнесу. Для держави результати оцінювання ризиків та відповідні документи такі, як профілі ризиків, є важливим елементом стратегічного планування в сфері забезпечення національної безпеки, зокрема економічної безпеки.

Таблиця 5.3

Досвід впровадження національних систем оцінки ризиків безпеки в деяких європейських країнах

Країни	Впровадження системи оцінювання ризиків	Горизонт оцінки	Результат оцінки
Великобританія	З 2004 р. (щорічний перегляд)	5 років	National Risk Assessment, National Risk Register (NRR) of Civil Emergencies, додаток до The National Security Strategy
Естонія	З 2003 р.		National Summary of Emergency Risk Assessment, Risk Matrix
Фінляндія	З 2015 р.	3 роки	Risk Matrix, Risk Plot, National Risk Profile (перелік загроз за категоріями)
Угорщина	З 2014 р.	5 років	National Disaster Risk Assessment, Risk Matrix and Chart
Норвегія	З 2012 р.	1 рік	National Risk Assessment (report), Risk Matrix, Bow Tie Model
Польща	З 2011 р.	2 роки	Report on Threats to National Security, National Crisis Management Plan
Швеція	З 2012 р.	3 роки	National Risk Assessment Report, Risk Matrix

Примітка: складено автором на основі [268,386]

В Україні поки що відсутній затверджений механізм проведення процедури оцінювання ризиків та загроз національної безпеки. Прийнятий адаптований до міжнародного стандарту національний стандарт ДСТУ ІЕС/ISO 31010:2013 «Керування ризиком. Методи загального оцінювання ризиків» [39], що містить загальні рекомендації щодо проведення процедур оцінювання ризиків.

У рамках дослідження на основі вивчення світового досвіду пропонуємо в рамках ризик-орієнтованого підходу в забезпеченні економічної безпеки країни розробити та впровадити процедуру оцінювання ризиків, яка структурно-логічно складатиметься з сукупності 6 взаємопов'язаних етапів, одним із яких стане профілювання ризиків безпеки, практичний результат якого буде втілений у створенні Національного профілю ризиків (ризиків економічної безпеки). Запропонований механізм оцінювання ризиків безпеки розвитку представлено на рис. 5.1.

На першому етапі потрібно провести оцінку факторів внутрішнього та зовнішнього середовища, детермінант, що його визначають, закономірностей та трендів розвитку, які зумовляють можливі загрози безпеці та стійкості розвитку. Також на цьому етапі визначається часові рамки проведення подальшої оцінки та формується системи критеріїв ризиків, за якою відбуватиметься на наступних етапах оцінка наслідків з позиції потенційних втрат або інших негативних впливів.

Така система критеріїв має бути вибудована за відповідними сферами впливу та може включати такі: суспільство, громада, економіка, навколишнє середовище, сфера державного управління, критична інфраструктура та послуги тощо. Результатом дій на цьому етапі стане розробка звіт-аналізу безпекового середовища, який дозволить розуміти які джерела виникнення ризиків можливі та відповідно причини виникнення ризикових подій та масштаб наслідків; також систему критеріїв ризиків, за якими можна визначити потенційні негативні ефекти і відповідно формувати програму превентивних дій.

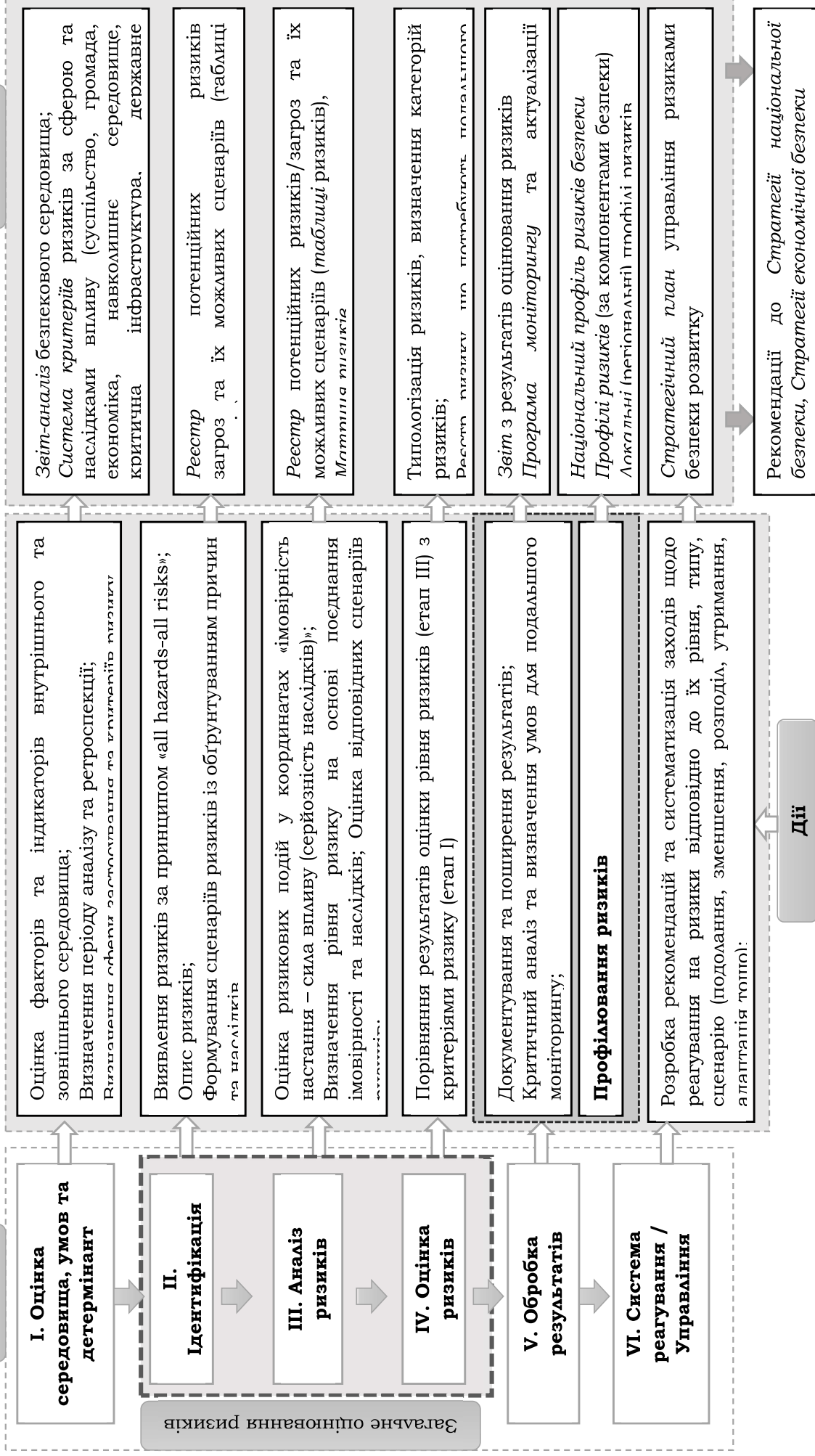
Наступні три етапи визначають безпосереднє сам процес загального оцінювання ризиків, які складається з трьох фаз: ідентифікація, аналіз та оцінка. На II етапі ідентифікації на основі прийнятого у світовій практиці підходу «all hazards-all risks» [268], який полягає у комплексному виокремленні та врахуванні внутрішніх та зовнішніх загроз та є інтегрованим підходом щодо визначення потенціалу та можливостей готовності до настання ризикових подій (надзвичайний ситуацій, катастроф, криз, пандемій тощо), відбувається ідентифікація всіх можливих загроз та ризиків. Звичайно, у ситуації з економічними процесами ступінь невизначеності досить високий, відповідно процес ідентифікації ґрунтується на певних імовірностей оцінках.

На етапі аналізу відбувається поглиблений аналіз виокремлених на другому етапі ризиків з точки зору, по-перше, імовірності настання, по-друге, з точки зору масштабів (серйозності) наслідків. Для цього може використовуватися бальна шкала певної розмірності як для імовірності, так і для наслідків, наприклад 5-бальна, як це наведено у таблиці 5.4.

ПРОЦЕС ОЦІНЮВАННЯ РИЗИКІВ БЕЗПЕКИ

Етапи

Результат

Примітка: розроблено автором; * авторський підхід до вимірювання інтегрального рівня ризику

Рис. 5.1. Механізм оцінювання ризиків безпеки розвитку

Зрозуміло, що під кожний рівень залежно від видів ризиків та критерії ризиків мають бути визначено певні кількісні (напівкількісні) параметри, на основі яких можна діагностувати значення рівня імовірності та наслідків. Для диференціації рівня наслідків (впливу) можна запропонувати застосовувати методичний підхід, що запропоновано в розділі 3.

Таблиця 5.4

Шкала оцінювання ризиків за імовірністю та наслідками

Імовірність		Наслідки	
5	дуже висока	5	катастрофічні
4	висока	4	суттєві
3	середня	3	помірні
2	низька	2	мінімальні
1	дуже низька	1	незначні

Примітка: складено автором

На основі поєднання імовірності та наслідків можна побудувати матрицю ризиків, на основі якої в подальшому провести типологізацію ризиків за рівнем (рис. 5.2), що може розглядатися як основа для розробки алгоритмів дій керування ризиками.

Імовірність	<i>дуже висока</i>	III	III	IV	V	V
	<i>висока</i>	II	III	IV	V	V
	<i>середня</i>	II	II	III	IV	V
	<i>низька</i>	I	II	III	IV	IV
	<i>дуже низька</i>	I	I	II	III	IV
	<i>незначні</i>	<i>мінімальні</i>	<i>помірні</i>	<i>суттєві</i>	<i>катастрофічні</i>	
	Наслідки					
	I	дуже низький (відсутній)				
	II	низький (прийнятний)				
	III	середній				
	IV	високий (неприйнятний)				
	V	дуже високий (катастрофічний)				

Рис. 5.2. Матриця ризиків (варіант представлення)

Примітка: побудовано автором

На цьому етапі також можна провести ранжування ризиків та відповідно до кожного визначити пріоритет, від, наприклад, 1 – найвищий пріоритет, що вимагає найвищого рівня уваги до 5 – найнижчий пріоритет, що вимагає подальшого моніторингу та забезпечення засобів контролю (табл. Б.1 Додатку Б). Пріоритет

ризиків пов'язаний з імовірністю його виникнення та потенційними наслідками. Зрозуміло, що чим вищий рівень ризику, тим вищим є пріоритет. Отже, пріоритезування ризиків забезпечує: по-перше, підвищення рівня достовірності ризикових подій за рахунок додаткових досліджень, експертних висновків, по-друге, визначити заходи щодо зменшення ризику або імовірності його настання, по-третє, підвищує ефективність системи моніторингу та контролю в рамках постійного процесу управління ризиками. Також на цьому етапі результати оцінки та аналізу співставляються з необхідними діями щодо подальшого процесу управління ризиками та всі ризики, ідентифіковані та проаналізовані на II-III етапах можуть класифікуватися на категорії залежно від подальшої дій щодо них (як варіант, представлений в табл. Б.2 додатку Б). Для визначення першочерговості та пріоритету реагування та управління ризиками доцільно також провести їх ранжування та скласти рейтинг ризиків. Таке рейтингування дозволяє чітко зрозуміти, які саме ризики потребують першочергової уваги щодо контролю реалізації засобів реагування.

Наступні два етапи є післяоціночними та передбачають обробку та документування результатів оцінювання. Саме на цьому етапі доцільно проводити процедуру профілювання ризиків. Під профілюванням ризиків пропонуємо розуміти процедури складання профілю ризиків із застосування результатів оцінювання ризиків на основі сукупності методів та прийомів. Національний профіль ризиків безпеки розвитку – це систематизований документ (може мати форму таблиці чи бази даних), що містить узагальнену інформацію щодо вичерпного (на поточний момент часу) переліку ризиків безпеки із зазначенням опису ризику, джерела та причини ризику, сфери впливу, рівня імовірності та наслідків, пріоритету ризиків та є основою для прийняття відповідних рішень та розробки заходів реагування, а також підвищує рівень обізнаності зацікавлених осіб щодо ризиків та вразливостей. Компонентна структура профілю ризиків та його місце в системі забезпечення безпеки розвитку представлена на рис. 5.3.

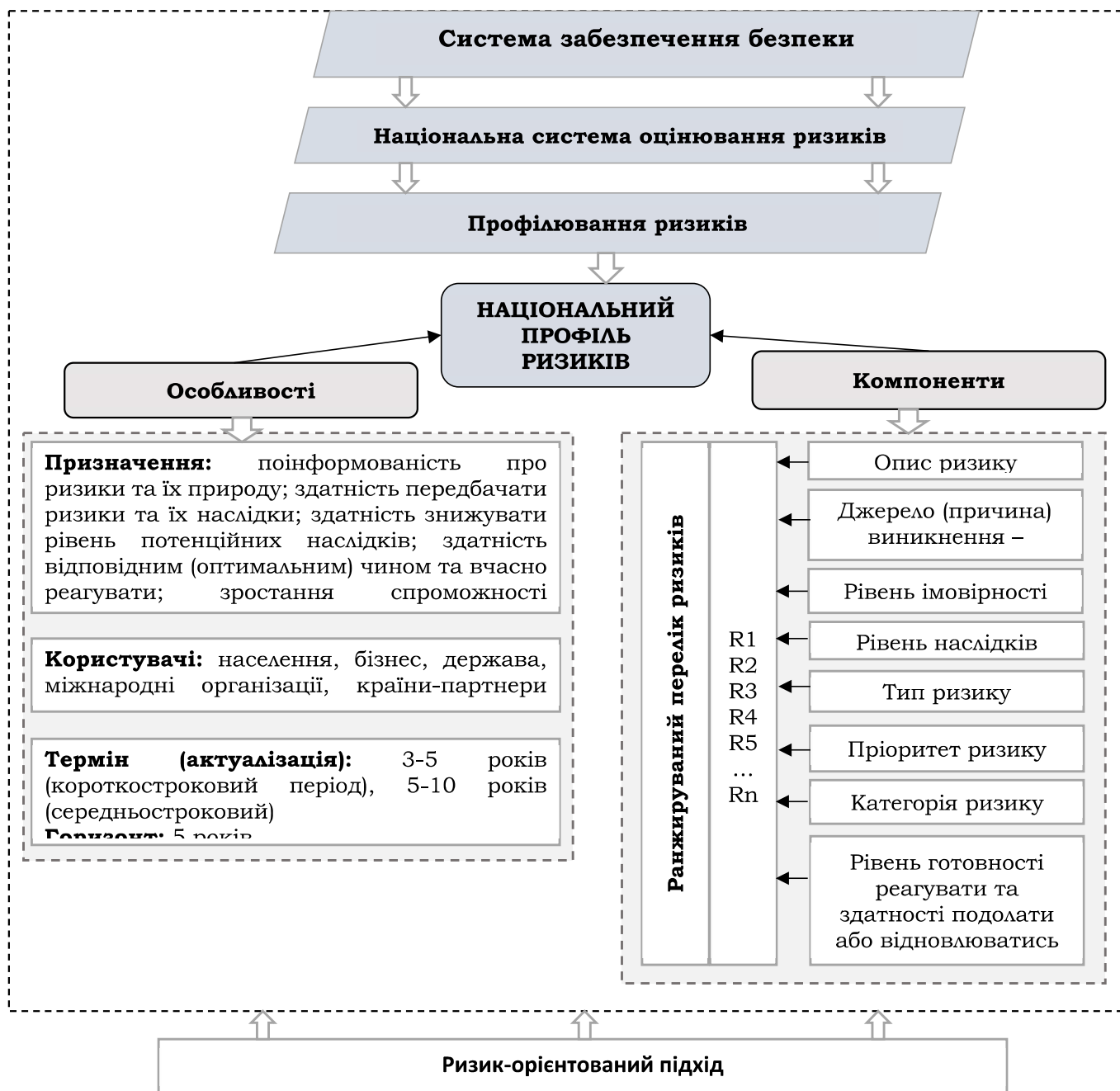

Рис. 5.3. Національний профіль ризиків в системі забезпечення безпеки розвитку

Примітка: побудовано автором

Отже, профіль ризику є результатом профілювання в рамках процедури оцінювання ризиків, що за умови застосування ризик-орієнтованого підходу є вагомим компонентом системи забезпечення безпеки соціально-економічного розвитку.

Профілювання ризиків та розробка відповідного профілю ризиків забезпечить:

- надання об'єктивної комплексної своєчасної інформації для осіб, які приймають рішення, про невизначеності, ризики та можливості;
- розуміння невизначеностей, ризиків та можливостей, а також їх потенційного впливу на безпеку та стійкість соціально-економічного розвитку.
- доступ до результатів кількісної оцінки та рейтингування ризиків, необхідності їх врахування в економічній діяльності;
- сприяння розумінню природи ризиків та масштабів їх наслідків, що є інструментом прийняття ефективності економічних рішень;
- визначення важливих факторів, що сприяють виникненню та поширенню ризиків, виявленню «слабких місць» у розвитку економічних процесів.

З метою виявлення та оцінки ризиків внутрішнього та зовнішнього характеру, що впливають на рівень безпеки економічного розвитку України, та відповідно можуть бути включені до структури Національного профілю ризиків безпеки економічного розвитку, було проведене експертне оцінювання внутрішніх та зовнішніх чинників безпекового середовища України з використанням методу анкетування у форматі гугл-форми. В опитуванні взяло участь 78 експертів, що є фахівцями в сфері безпеки. Перелік ризиків та критерії, за якими їх оцінювали експерти у розрізі внутрішніх та зовнішніх ризиків, представлений у табл. додатку 3, та відповідно включає деякі параметри, що зазначені на рис. 5.3, зокрема імовірність, наслідки, пріоритет та тривалість впливу, що були представлені у форматі 3х бальної шкали оцінювання.

За оцінюванням внутрішніх ризиків безпеки розподіл відповідей експертів за критеріями оцінки представлений у табл. додатку В та дозволяє зробити такі висновки:

- *Висока імовірність* настання або збереження впливу експертами визначена для таких ризиків, як подальша руйнація/втрата через окупацію виробничих потужностей, а також енергетичної системи країни; збереження обмежень у роботі морських портів; збереження високого рівня інфляції та безробіття; подальше падіння рівня доходів домогосподарств, зниження купівельної спроможності; зростання рівня бідності; збереження

високих темпів зовнішньої міграції, зокрема вимушеної; неповернення працездатного населення (вимушених мігрантів); подальше скорочення чисельності населення, зокрема економічно активної частини; подальше зростання рівня демографічного навантаження на працездатне населення; погіршення здоров'я населення через війну (її наслідки), забруднення навколишнього середовища тощо; збереження високого рівня корупції, недостатня ефективність антикорупційних заходів; екоцид внаслідок військових дій. Більшість з зазначеного є *ризиками економічного та соціального характеру*, що виникли або інтенсифікувались внаслідок військових дій. Для решти ризиків з переліку імовірність оцінена на *середньому рівні*.

- Наслідки впливу оцінені експертами як суттєві для 19 із 42 ризиків з переліку, для решти – як помірні. Серед ризиків, масштаби впливу яких передбачаються як *суттєві (значимі)* такі: *ризики політичного характеру*, зокрема збереження складної безпекової ситуації, подальша ескалація військових дій та подальша втрата/ неповернення частини території внаслідок військової агресії; *економічні ризики*, зокрема подальша руйнація/втрата через окупацію виробничих потужностей; порушення роботи енергетичної та транспортної систем країни; збереження обмежень у роботі морських портів; збереження тенденції подальшого падіння економіки країни та збільшення розриву між рівнем соціально-економічного розвитку України та країн ЄС; збереження високого рівня інфляції та безробіття; подальше падіння рівня доходів домогосподарств, зниження купівельної спроможності; зростання рівня бідності; збереження високих темпів зростання боргового навантаження, боргова криза; *соціальні ризики*, а саме збереження високих темпів зовнішньої міграції, зокрема вимушеної; неповернення працездатного населення (вимушених мігрантів); скорочення чисельності населення, зокрема економічно активної частини; зростання рівня демографічного навантаження на працездатне населення; погіршення здоров'я населення через війну (її наслідки), забруднення навколишнього середовища тощо та екологічні ризики, пов'язані з екоцидом внаслідок військових дій.

- *Пріоритет* для всіх ризиків за оцінками більшості експертів оцінений як *середній*, потребує розробки рекомендації / планів подальших дій щодо реагування.

- *Періоду тривалості* впливу ризиків на безпеку розвитку України для більшості ризиків оцінений як середньостроковий, в

перспективі *довгостроковий характер* впливу експерти зазначили для таких ризиків, як подальша руйнація/втрата через окупацію виробничих потужностей; збільшення розриву між рівнем соціально-економічного розвитку України та країн ЄС; подальше падіння рівня доходів домогосподарств, зниження купівельної спроможності.

Розрахунок середньої бальної оцінки за критеріями та їх порівняння дозволило провести рейтингування ризиків (табл. 5.5-5.7) та виділити найбільш імовірнісні, найбільш суттєві за масштабом впливом, найбільш пріоритетні щодо дій з управління ними та найбільш триваліші.

Таблиця 5.5

ТОП10 внутрішніх загроз безпеці за імовірністю
(за результатами опитування)

Категорія*	Загроза	Середня оцінка імовірності
С	Зростання рівня бідності	2,56
НС	Екоцид внаслідок військових дій	2,51
Е	Подальша руйнація/втрата через окупацію виробничих потужностей	2,50
Е	Подальша руйнація/ зниження потужностей енергетичної системи країни	2,50
Е	Збереження обмежень у роботі морських портів	2,50
Е/С	Подальше падіння рівня доходів домогосподарств, зниження купівельної спроможності	2,50
Е/С	Збереження високого рівня інфляції та безробіття	2,47
С	Зростання рівня демографічного навантаження на працездатне населення	2,46
С	Неповернення працездатного населення (вимушених мігрантів)	2,45
Е	Збереження тенденції подальшого падіння економіки країни	2,44

*Е – економічні, С – соціальні, НС – екологічні, Т – технологічні, П – політичні.

Джерело: складено автором

До топ10 ризиків для безпеки України з найвищим рівнем імовірності віднесено: зростання рівня бідності, екоцид внаслідок військових дій, подальша руйнація/втрата через окупацію виробничих потужностей, подальша руйнація/ зниження

потужностей енергетичної системи країни, збереження обмежень у роботі морських портів, подальше падіння рівня доходів домогосподарств, зниження купівельної спроможності, збереження високого рівня інфляції та безробіття, зростання рівня демографічного навантаження на працездатне населення, неповернення працездатного населення, збереження тенденції подальшого падіння економіки країни. Відповідно з них 5 економічні ризики, 5 соціальні та 1 екологічний.

Таблиця 5.6

ТОП10 внутрішніх загроз безпеці за наслідками
(за результатами опитування)

Категорія	Загроза	Середня оцінка наслідків
Е	Збереження обмежень у роботі морських портів	2,62
Е	Подальша руйнація/ зниження потужностей енергетичної системи країни	2,6
Е	Збереження тенденції подальшого падіння економіки країни	2,59
П	Збереження складної безпекової ситуації (військові дії)	2,59
С	Зростання рівня бідності	2,58
Е	Подальша руйнація/втрата через окупацію виробничих потужностей	2,56
П	Подальша ескалація військових дій	2,56
Е/С	Збереження високого рівня інфляції та безробіття	2,55
Е/С	Подальше падіння рівня доходів домогосподарств, зниження купівельної спроможності	2,53
НС	Екоцид внаслідок військових дій	2,49

До топ10 за масштабами впливу та наслідками експерти включили: збереження обмежень у роботі морських портів; подальша руйнація/ зниження потужностей енергетичної системи країни; збереження тенденції подальшого падіння економіки країни; збереження складної безпекової ситуації (військові дії), зростання рівня бідності, подальша руйнація/втрата через окупацію виробничих потужностей, подальша ескалація військових дій, збереження високого рівня інфляції та безробіття, подальше падіння рівня доходів домогосподарств, зниження купівельної спроможності, подальший екоцид внаслідок військових дій. Серед

них 6 економічних ризиків, 3 соціальні, 1 екологічний та 1 політичний.

Таблиця 5.7

ТОП10 внутрішніх загроз безпеці за пріоритетом
(за результатами опитування)

Категорія	Загроза	Середня оцінка пріоритету
Е	Збереження низьких можливостей щодо нарощення високотехнологічного виробництва та експорту	1,92
НС	Збереження високого антропогенного навантаження на навколишнє середовище	1,92
Е	Подальше зростання частки сировинного експорту, посилення сировинної орієнтації	1,92
НС	Збереження низьких темпів поширення впровадження чистих та екологічно безпечних технологій	1,91
Т	Недостатній рівень готовності попереджати кібератаки, низька ефективність системи кібербезпеки	1,91
С	Можливість нового спалаху інфекційних захворювань	1,91
Е	Збереження неможливості поновлення авіаційного сполучення	1,9
Е	Можливість подальшого застосування протекціоністських заходів країнами-торговельними партнерами України щодо українського експорту	1,9
Е	Недостатність/відсутність ресурсів щодо забезпечення стійкості функціонування	1,9
НС	Низька ефективність природоохоронних заходів	1,9

У топ5 найпріоритетніших (тих що потребують більш негайних дій щодо врегулювання) включено: збереження низьких можливостей щодо нарощення високотехнологічного виробництва та експорту; збереження високого антропогенного навантаження на навколишнє середовище; подальше зростання частки сировинного експорту, посилення сировинної орієнтації; збереження низьких темпів поширення впровадження чистих та екологічно безпечних технологій; недостатній рівень готовності попереджати кібератаки, низька ефективність системи

кібербезпеки; можливість нового спалаху інфекційних захворювань; збереження неможливості поновлення авіаційного сполучення; подальше застосування протекціоністських заходів країнами-торговельними партнерами України щодо українського експорту; недостатність/відсутність ресурсів щодо забезпечення стійкості функціонування; низька ефективність природоохоронних заходів. Серед них 5 економічних ризиків, 3 екологічні, 1 технологічний та 1 соціальний.

До найбільш довгострокових за характером дії включено: подальша руйнація/втрата через окупацію виробничих потужностей; збільшення розриву між рівнем соціально-економічного розвитку України та країн ЄС; збереження високого рівня інфляції та безробіття; подальше падіння рівня доходів домогосподарств, зниження купівельної спроможності; збереження / зростання зовнішньоторговельного дефіциту. Всі вони є ризиками економічного характеру.

Щодо загроз зовнішнього (глобального характеру), то за всіма наданими для оцінювання зовнішніми загрозами економічного характеру оцінка імовірності їх настання за більшістю думок експертів оцінена як середня, наслідки впливу загроз як помірні, характер дії загроз оцінено як середньостроковий.

Зокрема, 67,9% експертів вважають, що імовірність поглиблення економічної рецесії є середньою, 65,4% експертів її наслідки оцінюють як помірні, 62,8% експертів період дії цієї загрози оцінюють як середньостроковий (до 5 років). За іншими зовнішніми загрозами економічного характеру характер розподілу відповідей є досить схожим.

На відміну від результатів оцінки загроз економічного характеру, думки експертів щодо загроз соціального є більш диференційованими, зокрема незважаючи на те що більша частина експертів надала оцінку з середньою імовірністю, помірними наслідками та середньостроковим характером дії, третина експертів (за різними загрозами ця частка варіюється в діапазоні 27-40%) соціальні загрози визначили як такі, що мають високу імовірність розвитку, суттєві наслідки та характер їх впливу оцінили як довгостроковий.

Серед геополітичних загроз глобального середовища для оцінювання експертами як найбільш суттєві були визначені такі, як зміна векторів розвитку/трансформації системи міждержавних відносин; загроза застосування зброї масового ураження;

міжнародний тероризм та організована злочинність, перехід від біполярного до багатополярного світового порядку». Загроза зміни векторів розвитку/трансформація системи міждержавних відносин за думкою 60,3% експертів має середню імовірність подальшого розгортання, 59% експертів наслідки оцінили як помірні, 57,7% характер дії визначили як середньостроковий. При цьому слід зазначити, що за оцінками третини експертів ця загроза може мати високу імовірність, суттєві наслідки та більш довгостроковий характер дії. Схожий розподіл думок і за загрозою переходу від біполярного до багатополярного світового порядку.

Щодо таких загроз, як застосування зброї масового ураження та розвиток міжнародного тероризму та організованої злочинності, то поділ експертних оцінок є ще більш диференційованим, тобто імовірність застосування ядерної зброї оцінена як середня, її наслідки суттєві (51,3%) або помірні (46,2%), а період дії середньостроковий (52,6%) або довгостроковий (37,2). Загроза розвитку міжнародного тероризму та злочинності також маючи середню або високу імовірність настання, характеризується помірними наслідками (52,6%) або суттєвими (43,6%) та може мати не тільки середньостроковий характер дії (52,6%), але й довгостроковий (42,3%).

Оцінка глобальних загроз технологічного характеру за відповідями експертів також є диференційованою як щодо рівня імовірності як середньої або високої, наслідків від помірних до суттєвих, періоду дії від середньо- до довгострокового. За загрозою подальшої активізації кіберзлочинності оцінки експертів майже однаково розподілені до двох груп, так, імовірність середня оцінена 48,7% експертів, висока – 43,6%; помірні наслідки оцінені 53,8% експертів, суттєві – 41%; те що ця загроза матиме середньостроковий характер вважають 47,4% експертів, довгостроковий – 42,3%.

Також експертами було оцінено глобальні загрози екологічного характеру, які на думку більшості експертів, мають середній рівень імовірності настання або поглиблення, помірні наслідки та характеризуються середньостроковим характером впливу. Щодо загроз, пов'язаних з екоцидом та екстремальними погодними умовами, зміною клімату, то більш ніж третина експертів оцінила їх як ті, що мають високу імовірність, суттєві наслідки та зберігатимуться протягом довгострокового періоду часу. Відсутність скоординованих дій на міжнародному рівні у вирішенні екологічних

проблем як загрозу високої імовірності з суттєвими наслідками оцінили 41% експертів.

За результатами наданих експертних оцінок за кожною загрозою були розраховані середні значення імовірності, наслідків та періоду дії, що дозволило також ранжувати зовнішні загрози та виділити ТОП10 глобальних загроз безпеці країни за досліджуваними критеріями (табл. 5.8-5.10).

Таблиця 5.8

ТОП10 глобальних загроз безпеці за імовірністю
(за результатами опитування)

Категорія	Загроза	Середня оцінка імовірності
Т	Подальше використання інформаційного простору як інструменту впливу, поширення інформаційних війн	2,37
Т	Активізація кіберзлочинності; активний розвиток технологічних інновацій організованої злочинності або дезінформації	2,36
Е	Посилення конкурентної боротьби за ринки збуту, за фінансові, людські (інтелектуальні), природні ресурси тощо	2,33
С	Збереження/поглиблення нерівномірності у розподілі доходів, поглиблення розриву між багатими і бідними країнами	2,33
Т	Посилення технологічного суперництва між державами та зацікавленість у технологічному суверенітеті інших країн	2,33
П	Міжнародний тероризм та організована злочинність	2,33
Е	Зростання рівня глобальної заборгованості, кризи заборгованості	2,32
Е	Падіння реальної заробітної плати населення країн світу у зв'язку зі зростанням рівня інфляції	2,31
НС	Поширення екоциду, у тому числі внаслідок військових дій, екологічних злочинів	2,31
Т	Проникнення інформаційних технологій, зокрема штучного інтелекту, в усі сфери суспільно-економічного життя	2,29

Джерело: складено автором

Загрози технологічного характеру, пов'язані з використанням інформаційного простору як інструменту впливу та активізацією кіберзлочинності мають найвищим рівень імовірності, а також в топ10 потрапило ще дві загрози цієї категорії, зокрема посилення технологічного суперництва та активний розвиток штучного інтелекту. Найвищий рівень імовірності констатовано щодо таких економічних загроз, як посилення конкурентної боротьби за ринку

збуту та ресурси, зростання рівня глобальної заборгованості, а також знецінення доходів внаслідок інфляційних процесів. З високої імовірністю на безпеку розвитку спливатимуть глобальні процеси поглиблення нерівності, поширення екоциду (як внаслідок військових дій, так і внаслідок екологічних злочинів) та міжнародний тероризм та організована злочинність.

Щодо наслідків/масштабів впливу, то найбільший вплив матимуть загрози політичного характеру, пов'язані з можливістю застосування державами зброї масового ураження та активізацією міжнародного тероризму та злочинності. Ті ж самі загрози технологічного та економічного характеру, що мають високий рівень імовірності (табл. 3.5), також у топ10 за силою впливу. Екологічні загрози поширення екоциду та неефективності міжнародного співробітництва у вирішенні екологічних проблем також у найбільшому ступені впливатимуть та безпеку розвитку національних економік.

Таблиця 5.9

ТОП10 глобальних загроз безпеці за наслідками
(за результатами опитування)

Категорія	Загроза	Середня оцінка наслідків
П	Ризик застосування зброї масового ураження	2,49
П	Міжнародний тероризм та організована злочинність	2,40
Т	Активізація кіберзлочинності; активний розвиток технологічних інновацій організованої злочинності або дезінформації	2,36
Т	Подальше використання інформаційного простору як інструменту впливу, поширення інформаційних війн	2,35
Е	Посилення конкурентної боротьби за ринки збуту, за фінансові, людські (інтелектуальні), природні ресурси тощо	2,35
Е	Зростання рівня глобальної заборгованості, кризи заборгованості	2,35
Е	Падіння реальної заробітної плати населення країн світу у зв'язку зі зростанням рівня інфляції	2,33
НС	Поширення екоциду, у тому числі внаслідок військових дій, екологічних злочинів	2,33
НС	Відсутність скоординованих ефективних дій в рамках міжнародного співробітництва у вирішенні екологічних проблем	2,33
Т	Проникнення інформаційних технологій, зокрема штучного інтелекту, в усі сфери суспільно-економічного життя	2,32

Джерело: складено автором

Серед топ-10 загроз, що зберігатимуть свою актуальність та впливатимуть на безпеку протягом довготривалого періоду, загроза активізації міжнародного тероризму та злочинності; технологічні загрози, пов'язані з кіберзлочинністю, розповсюдженням технологій штучного інтелекту та інформаційної пропагандою та війнами; соціальні загрози, що обумовлені поглибленням нерівності у розподілі доходів та подальшим зростанням неконтрольованої та вимушеної міжнародної міграції; економічні загрози, що витікають з проблем зростання рівня глобальної заборгованості та інтенсифікації інфляційних процесів та загроза поширення екоциду.

Таблиця 5.10

ТОП10 глобальних загроз безпеці за періодом дії
(за результатами опитування)

Категорія	Загроза	Середня оцінка періоду дії
П	Міжнародний тероризм та організована злочинність	2,37
С	Збереження/поглиблення нерівномірність у розподілі доходів, поглиблення розриву між багатими і бідними країнами	2,35
Т	Подальше використання інформаційного простору як інструменту впливу, поширення інформаційних війн	2,33
НС	Поширення екоциду, у тому числі внаслідок військових дій, екологічних злочинів	2,33
С	Подальше зростання масштабів неконтрольованої та вимушеної міжнародної міграції	2,33
Т	Активізація кіберзлочинності; активний розвиток технологічних інновацій організованої злочинності або дезінформації	2,32
Е	Зростання рівня глобальної заборгованості, кризи заборгованості	2,31
Е	Падіння реальної заробітної плати населення країн світу у зв'язку зі зростанням рівня інфляції	2,29
НС	Відсутність скоординованих ефективних дій в рамках міжнародного співробітництва у вирішенні екологічних проблем	2,29
Т	Проникнення інформаційних технологій, зокрема штучного інтелекту	2,29

Джерело: складено автором

Таким чином, фактори глобального середовища, які створюють загрози безпеці економічного розвитку України, пов'язані з процесами поглиблення конкурентної боротьби як за ринки збуту, так і за ринки ресурсів, з загостренням проблеми глобальної

заборгованості та падіння глобального рівня добробуту внаслідок інфляції; з активізацією процесів використання інформаційного простору як інструменту впливу, інформаційними війнами, кіберзлочинністю та проникненням технологій штучного інтелекту у всі сфери життя; із загостренням питань соціально-економічного нерівності та подальшим зростанням обсягів міграції населення, а також екологічними аспектами безпеки, що витікають з поширення екоциду, особливо у тому числі на території України внаслідок військових дій, та неефективності міжнародного співробітництва у розв'язанні глобальних екологічних проблем.

Отримані результати рейтингування можуть бути покладені в основу розбудови Національного профілю ризиків безпеки економічного розвитку України.

Підсумовуючи зазначимо, що система оцінювання ризиків є ефективним інструментом управління ризиками безпеки, дозволяє державі краще розуміти потенційний вплив загроз на порушення безпеки та стійкості розвитку та ступінь імовірності настання таких станів. Таке розуміння дозволяє: розробляти план та алгоритм дій запобігання, виявлення та реагування на ризикові події, визначивши потенційні вразливості та загрози; ефективно планувати та розподіляти ресурси; пріоритезувати ризики, концентруючись на критичних сферах вразливості; типологізувати ризики та імовірністю та ступенем впливу, визначаючи найбільш оптимальні заходи та форми контролю; мінімізувати втрати від потенційних ризиків та загроз.

5.2. Безпека національних економік в умовах загострення глобальних протиріч

Емпіричний досвід функціонування безпекових систем в країнах та регіонах світу демонструє усе більшу вагомість «м'яких» параметрів безпеки, до яких належить і економічна безпека. Зокрема, результати дослідження регіональних безпекових комплексів свідчать про поступове розширення функціоналу міждержавних інститутів у сфері забезпечення безпеки національних та регіональних економік. Водночас, безпековий фокус національної політики країн досі більшою мірою зосереджується навколо «жорстких» складових безпеки, а системи